

บทที่ ๔

คุณค่าสุปแต้มลิ้มวัดโพธิ์ชัย บ้านนาพึง อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย

จากการศึกษาสุปแต้มทั้งภายในและภายนอก เอกสารที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านผู้ที่เข้าชม ทำให้ทราบว่าสุปแต้มนี้ได้ถ่ายทอดอารมณ์ สอดแทรกความรู้ลึกในรูแบบได้อย่างลึกซึ้ง เหมาะสม สวยงาม เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสุปแต้มอีสานที่สอดคล้องกับแบบแผนของการวาดภาพของช่างหลวงได้อย่างลงตัวงดงาม ส่งผลให้เกิดคุณค่าหลายประการกับสุปแต้มวัดโพธิ์ชัยแห่งนี้

ดังนั้น เพื่อให้มีความกระจ่างชัดเกี่ยวกับคุณค่าของสุปแต้มวัดโพธิ์ชัยในด้านต่าง ๆ ที่ได้แสดงออกผ่านผลงานอันวิจิตรเป็นพุทธศิลป์ที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวอีสาน ผู้วิจัยเสนอรายละเอียดคุณค่าแต่ละประเด็นที่เกิดขึ้นกับสุปแต้มวัดโพธิ์ชัย ดังต่อไปนี้

๔.๑. คุณค่าในการศึกษาเรื่องราวทางพุทธศาสนา

พุทธศาสนา แปลว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อย่างกว้างขวางในบัดนี้ หมายถึงความเชื่อถือ การประพฤติปฏิบัติและกิจการทั้งหมดของหมู่ชนผู้กล่าวว่าตนนับถือพระพุทธศาสนา^๑

พุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาที่อาศัยความเชื่อถือ สติปัญญา หรืออาศัยวิชาความรู้ที่ถูกต้องเพื่อทำลายความไม่รู้ ไม่แน่ใจ และต้นเหตุของความเห็นผิดทั้งหลายเหล่านั้น

พุทธศาสนาไม่ประสงค์คาดคะเน หรือทำอย่างที่เราเรียกว่าเผื่อจะเป็นอย่างนั้น เผื่อจะเป็นอย่างนี้ เราจะทำไปตรงๆตามที่มองเห็นด้วยปัญญาของตัวเอง โดยไม่ต้องเชื่อคนอื่น ๆ แม้จะมีคนอื่นมาบอกให้ ก็ไม่ได้หมายความว่า จะต้องเชื่อเขาทันที เราจะต้องฟังและพิจารณาจนเห็นจริงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แล้วจึงจะเชื่อ และพยายามทำให้ปรากฏผลด้วยตนเอง ศาสนาเหมือนกับของหลายเหลี่ยมหลายมุม ดูเหมือนอย่างหนึ่งมันก็เป็นไปอย่างหนึ่ง ดูอีกเหลี่ยมหนึ่งมันก็เป็นไปอีกอย่างหนึ่งแล้วแต่ว่าบุคคลนั้นจะถือหลักการคิดในแนวไหนก็จะเห็นศาสนาเดียวกันในลักษณะที่แตกต่างกันได้ แม้พุทธศาสนาก็ตกอยู่ในลักษณะเช่นนี้ คนเราย่อมเชื่อความคิดเห็นของตัวเอง

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗๔.

เพราะฉะนั้น ความจริง หรือสัจธรรมสำหรับคนหนึ่งๆ นั้น มันอยู่ตรงที่ว่ามีความเข้าใจ และมองเห็นเช่นไรเท่านั้นเอง สิ่งที่เราเรียกว่า "ความจริง" ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน คนเราเข้าถึงปัญหาหนึ่งๆ ได้ดีลึกกว่ากัน หรือ ด้วยลักษณะที่ต่างกัน และด้วยสติปัญญาที่ต่างกัน สิ่งใดที่อยู่เหนือสติปัญญาความรู้ความเข้าใจของคน หรือคนยังไม่เข้าใจ คนนั้นก็ไม่ได้ถือว่าเป็นความจริงของเขา ไม่เป็นความแท้ความจริงของเขา^๒ เลย แม้พุทธศาสนาตัวแท้ก็ยังมีหลายแง่หลายมุม ที่จะทำให้เกิดการจับฉวยเอาไม่ถูกความหมายที่แท้ของพระพุทธศาสนาก็ได้

อุปเด๋มวัดโพธิ์ชัยได้นำเสนอแง่มุมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาเท่าที่พื้นที่ที่จะเอื้ออำนวย รวมถึงความสามารถทางเชิงช่าง อุปเด๋มได้ทำหน้าที่เผยแผ่ให้ความรู้ความเข้าใจทำให้เกิดความซาบซึ้งในหลักพุทธจริยธรรมคำสอนและเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ให้ผู้ชมผลงานตีความและน้อมนำเอาหลักพุทธจริยธรรมมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ^๓ เป็นแบบในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสังคมมีกล่าวถึงเรื่องกรรม บาปบุญคุณโทษ ความดีชั่ว ความกตัญญูกตเวที ความสามัคคี และอะไรต่าง ๆ อีกมากมาย^๔ ล้วนแต่เป็นคำสอนมีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งนั้น ซึ่งเป็นสัจธรรม คือ ความเป็นจริงตั้งแต่ขั้นต้นที่สามัญชนนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตไปจนถึงขั้นสูงเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นอันเป็นความสุขสูงสุด คือ พระนิพพาน

อุปเด๋มวัดโพธิ์ชัย ได้ให้ความเพลิดเพลินแก่จิตใจของคนที่ยึดอยู่ในอำนาจของกิเลสที่ยังต้องการเสพทางตา ที่แสวงหากันไปตามวิสัยสามัญชนที่ต้องการความสุขจากความงาม นับได้ว่าเป็นอาหารจำเป็นอย่างหนึ่งเหมือนกัน^๕ นั้นก็ถูกต้องแล้ว แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่ลึกและไม่ต้องการความสุขอย่างนั้น คือจิตที่ต้องการแต่ความสุขอย่างยิ่ง คือ ความหลุดพ้น นับตั้งแต่ความยินดีปรีดาที่รู้สึกว่าได้ทำอะไรอย่างถูกต้อง มีความสงบระงับในใจชนิดที่ว่ากิเลสมาทำอะไรไม่ได้ มีความเห็นที่แจ่มแจ้งรู้เท่าทันสิ่งทั้งปวง รอดพ้นไปจากการบีบคั้นของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือความทุกข์ทั้งหลายที่เรามองเห็น ๆ กันอยู่

อุปเด๋มวัดโพธิ์ชัยมีลักษณะหลายเหลี่ยมหลายมุม อุปมาเหมือนกับภูเขาลูกเดียวมองจากทิศที่ต่างกัน ก็จะเห็นรูปที่ต่างกัน ได้ประโยชน์ที่ต่างกัน แล้วแต่ใครจะมองอย่างไร แม้อุปเด๋มที่ช่างสร้างสรรค์มาจากพุทธธรรมและเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา โดยมีมูลมาจากความรู้ความสามารถของช่าง ก็ไม่ใช่ความรู้ ความสามารถที่โง่เขลาของคนบ้านป่าเมืองเถื่อน จนถึงกับ

^๒ พระธรรมโกศาจารย์, **ผู้มีมโนษย์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^๓ สัมภาษณ์ ศศ.คนุพล ไชยสินธุ์ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖.

^๔ สัมภาษณ์ นายสัมฤทธิ์ สุภามา, หัวหน้าวัฒนธรรมจังหวัดเลย ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖, นายกิ่ง ยศปัญญา, ข้าราชการครูชำนาญ, นายถ่วง ยศปัญญา ๖ กันยายน ๒๕๕๕.

^๕ สัมภาษณ์ ศศ. วรพรรณ ภูวจารย์ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖.

ถ่ายทอดสู่ปดัมแปลก ๆ ออกมา แต่เป็นความรู้ความสามารถชนิดที่สูงด้วยสติปัญญา ที่ถ่ายทอดผลงานออกมาให้อุณชนรุ่นหลังตีความพุทธรจิธรรมได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นคุณค่าของสุมดัมที่โดดเด่นของวัดโพธิ์ชัยได้เป็นอย่างดี

๔.๒ คุณค่าในทางศิลปะ

๔.๒.๑ คุณค่าทางความงาม

สุมดัมแสดงให้เห็นคุณค่าทางความงามด้านศิลปะ ที่เป็นลักษณะ รูปแบบการเขียนแบบช่างหลวงผสมผสานการจัดวางแบบเรียบง่ายของช่างพื้นบ้านอีสาน การใช้สีสันที่หาได้ง่ายในชุมชน รูปแบบ ที่เน้นแสดงภาพด้วยเส้น ระบายสีที่เรียบ มีสีหลัก ๆ คือ สีแดง สีเหลืองทอง สีขาว สีเขียว สีคราม และสีดำ ไม่มีการแสดงแสงเงา มิติ และระยะใกล้ไกล องค์ประกอบทางศิลปะที่มีความลงตัวปรากฏเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสุมดัมที่ไม่เคร่งครัดตามแบบแผนจิตรกรรมไทยประเพณีมากนัก มุ่งสร้างความเข้าใจได้ง่าย มีการเขียนอักษรกำกับ แสดงถึงความรู้ของช่างว่ามีการเรียนรู้^๖ นอกจากนี้ยังมีความสามารถในการประดิษฐ์อักษรได้งดงาม โดยช่างต้องมีความสามารถทางศิลปะอย่างมากจึงกล้าที่จะประดิษฐ์ตัวอักษรธรรมหรือไทยน้อยให้เป็นอักษรประดิษฐ์ที่มีความงาม แปลกตา ซึ่งหาชมในสุมดัมยุคเดียวกันยาก^๗

สุมดัมหรือภาพจิตรกรรมฝาผนังนับเป็นงานศิลปะพื้นบ้าน ที่มีแก่นของความเป็นเอกลักษณ์ มีคุณค่าในรสของความงามต่างไปจากศิลปะของสกุลช่างหลวงส่วนกลางและสกุลช่างอื่น ๆ ที่เราอาจคุ้นเคยมาก่อน ในสายตาของศิลปินที่ถือเอาสุนทรียะเป็นหลัก งานจิตรกรรมอีสานส่วนใหญ่อาจดูด้อยค่า เพราะการเขียนภาพบนฝาผนังเป็นสิ่งซึ่งชาวอีสานรับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมภาคกลาง ช่างพื้นบ้านอีสานยังขาดความชำนาญและเทคนิคในการสร้างสรรค์ผลงานให้บรรลุถึงขีดของความงามระดับสูง หากสุมดัมเหล่านี้เป็นศิลปะพื้นบ้าน หรือ Folk Arts ที่มีคุณค่า เป็นศิลปะที่แสดงออกอย่างซื่อๆ ไร้มารยาและเป็นศิลปะสะท้อนความจริงที่มีจิตวิญญาณอีสานอยู่สมบูรณ์ วิญญาณอีสานที่เห็นได้ชัดเจนสะท้อนอยู่ในตัวภาพและภาพที่แสดงวัฒนธรรมชาวบ้านหรือที่ภาษาช่างเรียกว่า “ภาพกาก”^๘ ภาพเหล่านี้แสดงชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม

^๖ สัมภาษณ์ ศศ. วรพรรณ ภูวจิราย ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖.

^๗ สัมภาษณ์ ศศ. คนพล ไชยสินธุ์ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖. ดูรายละเอียดใน ภาพประกอบที่ ๑๔๕ หอที่ ๑๑ (ผนังด้านนอก) กลุ่มที่ ๑๑.๖ อักษรจารึก.

^๘ ภาพที่จิตรกรวาดใส่ลูกเล่นลงในภาพนอกเหนือจากเรื่องราวหลัก เรียกว่า “ภาพกาก” โดยผู้วาดใช้อารมณ์ขันปนทะลึ่ง โดยส่วนใหญ่จะเขียนตัวภาพที่เป็นชาวบ้าน เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาพไอ้โลม(เสพสมกัน) ระหว่างชายกับหญิง.

ประเพณี การแต่งกาย การละเล่น และเครื่องมือใช้ไม้สอยต่าง ๆ ของชาวบ้านในยุคสมัยของช่างแต้ม เมื่อมาถึงกาลปัจจุบันภาพต่าง ๆ เหล่านี้ได้สะท้อนเห็นคุณค่าทางสุนทรียภาพความงดงามด้านศิลปะ ในขณะที่เดียวกันกลายเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งทางประวัติศาสตร์สังคมของชาวอีสานได้อย่างดี

๔.๒.๒ คุณค่าทางการจัดวางภาพ

ภาพเขียนวัดโพธิ์ชัย มีการวาดหลายตอนในผนังเดียว การแบ่งแต่ละตอนว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องราวตอนใดให้สังเกตที่ตัวประธานของแต่ละตอนจะมีลักษณะเด่นและลักษณะด้อยของส่วนรอง ที่ช่างได้จัดลำดับความสำคัญให้มองเห็นหลายวิธี เช่น ในบางครั้งใช้ความเข้มของสี หรือสีที่มีความเข้มจัดจะมีกำลังส่องสว่างมากและจะมีความเด่นสดใสเป็นจุดเด่นในภาพ บางครั้งจะมีขนาดและสัดส่วนที่แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดเป็นที่หมายสังเกตได้ง่ายสร้างความสนใจจากการตัดกัน ในสิ่งที่มีความแตกต่างตรงข้ามได้สร้างความโดดเด่นบนพื้นภาพ เชื่อมโยงไปถึงตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งส่วนประธานและส่วนรอง^๕

โดยปกติแล้วรูปแต้มในภาคอีสานมักจะนิยมเขียนบนผนังด้านนอก แต่ที่วัดโพธิ์ชัยบ้านนาพึงส่วนมากจะอยู่ด้านในสิม ผนังที่มีความเด่นเป็นพิเศษ คือ ผนังหุ้มกลองด้านหน้าตรงข้ามพระประธาน บริเวณพื้นภาพของส่วนหน้าบ้านจะเป็นภาพอดีตพุทธเรียงไล่ลงมาจากยอดเป็นจำนวน ๕ ชั้น ๑๑๒ องค์ ภาพอดีตพุทธจึงมีลักษณะเป็นภาพซ้ำ ตรงฐานแถวล่างสุดมีบาตรวางประดับอยู่ตรงฐานอดีตพระพุทธเจ้า ถัดลงมาเป็นภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีพระมหาเจดีย์จุฬามณีอยู่ตรงกลางเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวสวรรค์ เหล่าเทวดา พระอินทร์มาเฝ้าพระมาลัย องค์ประกอบภาพรวมมีลักษณะทัศนียภาพแบบเส้นขนาน^๖ (parallel perspective) แสดงความสมดุลเพื่อจุดประสงค์ให้เกิดความสงบนิ่งของภาพอดีตพระพุทธเจ้าที่แผ่ไปด้วยबारमीแห่งความเป็นพระพุทธเจ้าอย่างเต็มเปี่ยม คุณค่าแห่งความสง่างามอันกว้างใหญ่ของห้วงนภากาศ ที่ซ่อนเร้นไปด้วยพลังศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา รวมทั้งบรรยากาศการถวายพระเพลิงพระพุทธรองค์ ที่มีความโศกเศร้าของสรรพชีวิตที่มาเข้าเฝ้าอย่างเนืองแน่น^๗

รูปที่โดดเด่นในการจัดวางภาพคือ รูปแต้มผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระประธานเป็นรูปอดีตพระพุทธเจ้าเรียงลงอย่างสวยงาม สมดุล แสดงความสงบนิ่งที่แผ่ไปด้วยพุทธबारमीที่แผ่ไปในห้วงนภากาศอันกว้างใหญ่ไพศาล ด้านล่างเป็นบรรยากาศถวายพระเพลิงพระบรมศพที่ดวงใจทุกดวงน้อมความศรัทธามาเข้าเฝ้าเป็นวาระสุดท้าย สองข้างเป็นภาพเมืองกุสินาราและเมือง

^๕ วรพรรณ ภูวิจารณ์, จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์ชัย บ้านนาพึง อำเภอนาหว้า จังหวัดเลย, รายงานวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๒. (เอกสารอัดสำเนา)

^๖ ภาพต่าง ๆ ที่มีขนาดเท่าเดิมไม่ว่าจะปรากฏ ณ ที่ใดบนผนังก็ตาม

^๗ สัมภาษณ์ ผศ. วรพรรณ ภูวิจารณ์, ผศ. ดนุพล ไชยสินธุ์ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖.

ราชศฤง์ภายในกำแพงได้สมดุลของภาพใหญ่แสดงถึงพระพุทธศาสนามั่นคงด้วยมีศาสนูปถัมภกผู้เป็นพระราชชั้นปกครองสูงสุดในแว่นแคว้น การจัดวางสุปแต่้มได้แสดงหลักทางศิลปะเรื่องการจัดวาง คือ ความสมดุลของสุปแต่้มและสีสนที่ไ้แต่งแต่้มให้บรรยากาศในสุปแต่้มอ่อนเร้นไปด้วยพลังศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา

๔.๓ คุณค่าในทางประวัติศาสตร์

สุปแต่้มที่นี้มีความชัดเจนในการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของประเทศชาติในช่วง พ.ศ. ๒๓๙๕ – ๒๔๕๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ – ๕ ที่ยอมรับเอาศิลปวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อของชาติตะวันตกเข้ามาอย่างแพร่หลายทั้ง สถาปัตยกรรม คือ อาคารทรงฝรั่ง การคมนาคม คือ เรือสำเภา รถไฟ ราชรถเทียมม้า จี๋หลังช้าง ม้า เสลี่ยงหาม สุปแต่้มที่นี้ได้เล่าเหตุการณ์ปัจจุบันผ่านเรื่องราวในทศชาติและวรรณกรรมพื้นบ้าน ทั้งเรื่อง การะเกด สังข์ลีนชัย โดยเฉพาะสุปแต่้มทางด้านนอก ด้านทิศตะวันตก มีสุปคนที่โดยสารด้วยรถไฟ ทั้งที่จังหวัดเลยไม่มีสถานีรถไฟหรือเส้นทางรถไฟผ่านเลย จึงสันนิษฐานว่าคงเป็นสุปที่แต่้มจากความทรงจำของช่างที่เคยไปพบหรือช่างเคยโดยสารรถไฟและเคยไปเมืองหลวงจึงถ่ายทอดออกมาเล่าเรื่องผ่านสุปแต่้มจึงถือได้ว่าเป็นสุปแต่้มที่ทันสมัยที่สุดในยุคนั้นทีเดียว เรือสำเภาที่เหมือนกัน เป็นเรือที่ใช้เฉพาะในทะเล จังหวัดเลยไม่มีพื้นที่ติดต่อกับทะเลเลยเรื่องนี้จึงมีข้อสันนิษฐานเดียวกับสุปรถไฟ ต้องเป็นความรู้ความสามารถของช่างโดยตรง หากเป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ของจังหวัดเลยหรือของบ้านนาพึงไม^{๑๒}

ประวัติศาสตร์ที่จารึกเรื่องราวของชาวเมืองกรุงที่เข้ามาที่จังหวัดเลย ผู้ศึกษาวิจัยได้ข้อมูลของการเข้ามาที่จังหวัดเลยของชาวเมืองกรุงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน พบว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาท้ายน้ำออกไปสำรวจดินแดนระหว่างเมืองหล่มสักกับเมืองด่านซ้าย พิจารณาเห็นว่าบ้านแห่หรือบ้านเซไลย์ เป็นชุมชนใหญ่ จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ขอให้ท้าวคำแสนเป็นเจ้าเมือง ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวคำแสนเป็นหลวงศรีสงครามเจ้าเมือง และตั้งเมืองใหม่ตามชื่อ

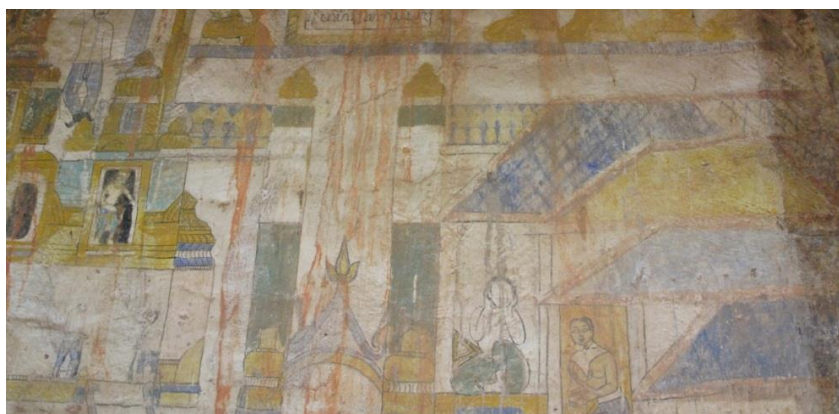
^{๑๒} สัมภาษณ์ ผศ. ดนุพล ไชยสินธุ์, ผศ. วรพรรณ ภูวิจารณ์, นายสัมฤทธิ์ สุภามา ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖ และนายก ยศปัญญา ๖ กันยายน ๒๕๕๕.

แม่น้ำว่า เมืองเลย ขึ้นกับเมืองหล่มสัก^{๓๓} ฉะนั้นความรู้ต่าง ๆ เรื่อง รถไฟ อาคารทรงฝรั่ง การแต่งกายของข้าราชการของเมืองหลวงย่อมเข้ามาในช่วงยุคสมัยนี้

ภาพที่ ๕๒ ขบวนรถไฟ

การเปิดใช้รถไฟนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมรถไฟขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ในสังกัดกระทรวงโยธาธิการ โดยรัฐบาลได้ตัดสินใจที่จะสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมาเป็นสายแรก^{๓๔} เปิดใช้เส้นทาง กรุงเทพฯ ถึงแก่งคอย พ.ศ. ๒๔๔๐ และแก่งคอยถึงนครราชสีมา พ.ศ. ๒๔๔๓^{๓๕} ดังนั้นอุปเต็มรถไฟจึงเป็นประวัติศาสตร์ที่จารึกเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น

ภาพที่ ๕๓ บ้านเรือน สถาปัตยกรรม และสถานที่ราชการ

^{๓๓} ไพฑูรย์ มีกุศล, “เลย, จังหวัด”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๑๒(๒๕๔๒) : ๓๕๕๗ - ๓๕๕๘.

^{๓๔} บุญจิตต์ ชูทรงเดช, “รถไฟภาคอีสาน : กมนาคม”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๑๑(๒๕๔๒) : ๓๗๘๒.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๘๔.

สถาปัตยกรรม และสถานที่ราชการ ที่เป็นลักษณะตึกทรงฝรั่ง ที่ปรากฏในรูปเล่ม ผู้ศึกษาวิจัยได้พบข้อมูลของการมีสถาปัตยกรรมและสถานที่ราชการแบบฝรั่งเกิดขึ้นแล้วในพื้นที่จังหวัดเลยในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน พบว่า ที่ว่าการจังหวัดเลยเป็นอาคารทรงยุโรป ๒ ชั้น ประตูหน้าต่างรูปทรงโค้ง โดยสร้างขึ้นหลังจากได้ทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๑๔๔๕^{๖๖} รูปแบบอาคารทรงฝรั่งเหล่านี้ช่วงคงได้พบเห็นทั่วไปทั้งที่เมืองเลยและพื้นที่ใกล้เคียง คือแถวเขียงคานและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่ฝรั่งเศสเข้ามายึดครองในสมัยนั้น ซึ่งตามข้อบ่งชี้ที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่าการอุปถัมภ์สถาปัตยกรรม และสถานที่ราชการ ที่เป็นลักษณะตึกทรงฝรั่งนั้นเป็นประวัติศาสตร์ที่บ่งถึงชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสที่มามีอำนาจานิคมที่ได้เข้ามาในดินแดนแถบนี้ได้เป็นอย่างดี

ประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในรูปเล่มอีกอย่างหนึ่งที่เด่นชัดมากที่วัดโพธิ์ชัยคือ การใช้ภาษาในส่วนของภาษาเขียนซึ่งปรากฏอักษรตัวอักษรธรรม และไทยน้อยที่ใช้ในสมัยนั้น มีทั้งรูปแบบอักษรที่เป็นตัวเขียนธรรมดาที่ใช้กัน และแบบอักษรที่มีการประดิษฐ์ประดอยให้สวยงามทางด้านศิลปกรรม ซึ่งตัวอักษรเหล่านี้เป็นตัวเสริมให้ผู้ชมผลงานมีความเข้าใจในรูปเล่ม บางคำแสดงจากของรูปเล่ม บางคำบอกชื่อของตัวละครในเรื่อง ตัวอักษรทั้งหมดที่ปรากฏเหล่านี้เป็นประวัติศาสตร์ที่สามารถนำมาอ้างอิงรูปแบบอักษรที่ใช้ในการสื่อสารเชื่อมโยงไปยังยุคสมัยได้เป็นอย่างดี การโดยสารรถไฟแสดงการคมนาคมทางบกที่ทันสมัยแห่งยุค สถาปัตยกรรม และสถานที่ราชการ ที่เป็นลักษณะตึกทรงฝรั่ง และการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของข้าราชการ ทหารที่เอาแบบอย่างมาจากชาวฝรั่ง

๔.๔ คุณค่าในการศึกษาประเพณีและวัฒนธรรม

รูปเล่มที่นี้ได้บันทึกเรื่องราวทางประเพณีและวัฒนธรรมเอาไว้ตามรูปเล่มที่ปรากฏ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรม ผู้วิจัยจำแนกได้ดังนี้

๔.๔.๑ วัฒนธรรมการแต่งกาย

วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวอีสานมีความหลากหลาย ตามความแตกต่างของภูมิภาคของตน ความนิยมของชนเผ่าและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง รูปเล่มได้สอดแทรกวัฒนธรรมการตกแต่งร่างกายของชาวอีสานในสมัยนั้น เอาไว้กับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา การแต่งกายที่ปรากฏ ผู้วิจัยจำแนกได้ดังนี้

^{๖๖} ไพฑูรย์ มีกุล, “เลย, จังหวัด”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๑๒(๒๕๔๒) : ๓๕๕๘.

๔.๔.๑.๑ การแต่งกายของสตรี

ภาพที่ ๕๔ กลุ่มสตรี ๑

ภาพที่ ๕๕ กลุ่มสตรี ๒

ภาพที่ ๕๖ กลุ่มสตรี ๓

ภาพที่ ๕๗ กลุ่มสตรี ๔

ภาพที่ ๕๘ นางจันทะ สุขเสริม อายุ ๗๕ ปี กับผ้าซิ่น

จากสุปเตม การแต่งกายของสตรี นุ่งผ้าชิ้นเกล้ามวยผม เปลือยอก มีผ้าคลุมไหล่ หรือ พาดบ่า จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มสตรีเล่าว่า สมัยที่เป็นเด็ก ๆ ก็ได้เห็นวัฒนธรรม การแต่งกายอย่างนี้ คือนุ่งผ้าชิ้น เปลือยอกมีผ้าพาดไหล่บ้าง คลุมไหล่บ้าง พาดเฉียงซ้ายบ้างขวา บ้าง แล้วแต่โอกาส ผ้าชิ้นที่นุ่งเป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอกันขึ้นเองในหมู่บ้าน ทำจากผ้าฝ้ายเป็นส่วนใหญ่ โดยในแต่ละผืนนั้นต้องมีตัวผ้ามัดหมี่ มีหัวชิ้นและตีนชิ้นประกอบเป็นผืนโดยนางจันทะ สุขเสริม ได้นำผ้าชิ้นของมารดามาแสดงให้ดู ซึ่งเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับสุปเตมแล้วก็เป็นลักษณะเดียวกัน ส่วนการเกล้ามวยผมนั้นสมัยก่อนนางจันทะก็เห็นผู้เฒ่าผู้แก่ถักนิยมนเกล้ามวยกันอย่างในสุปเตม ด้วย

ชิ้น หรือ ผ้าชิ้น เป็นผ้าสำหรับผู้หญิงนุ่ง ชาวอีสานจะทอผ้าให้มีลวดลายเพื่อใช้ทำ ผ้าถุงคือ ชิ้น แตกต่างไปจากผ้าที่ใช้ในกรณีอื่น ๆ เช่น ตัดเสื้อ ผ้าห่ม (ผ้าเบี่ยง) ผ้าโสร่ง หรือผ้านุ่ง โจงกระเบน ชาวอีสานจะนุ่งผ้าชิ้นอย่างมีระเบียบประณีตพอสมควรและในสมัยอดีตนั้นการนุ่ง ผ้าชิ้นจะแสดงถึงฐานะทางสังคม (บุตรผู้ดี ชาวบ้าน หรือมีฐานะ) อีกด้วย เช่น กุลสตรีที่เรียกตาม ภาษาถิ่นอีสานว่า “นาง” คือนุตรีของอาญาสิทธิ์หรือท้าวเพียงจะนุ่งชิ้นสวยงาม ประณีตด้วยการทอ ลวดลายสวยงาม หรือประดิษฐ์ประคอยลวดลายที่เลิศกว่าชาวบ้าน แม้ว่าชาวอีสานจะทอผ้าไหม ผ้า หมี่ ผ้าจิด อันมีลวดลายสวยงามเพียงใด แต่ไม่นิยมนำผ้าทั้งผืนมาใช้นุ่งเป็นผ้าถุงเหมือนสตรีใน ภาคกลาง นั่นคือยังต้องประจงตกแต่งส่วนบริเวณชายเอว (หัวชิ้น) และตกแต่งชายผ้าชิ้นด้านล่าง (ตีนชิ้น) อีกด้วย ไม่ว่าสาวผู้ดีหรือชาวบ้านจะต้องตกแต่งผ้าชิ้นให้มี หัวชิ้นและตีนชิ้นทุกคน การ ตกแต่งหัวชิ้นและตีนชิ้นนั้น จะทอผ้ามีลวดลายหรือสีสันสวยงามต่อชายผ้าชิ้นทั้งบนและล่าง^{๑๑}

ผ้านุ่งของสตรีชาวอีสาน ใช้ผ้าที่เป็นที่นิยมกันว่า สวยงามและหรูหราที่สุด คือ ผ้า มัดหมี่ไหม และถือเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมชั้นสูง สตรีสูงอายุ ใส่ผ้าถุงทอด้วยไหม จะมัดหมี่ หรือไม่มัดก็ได้ ผ้าขาวที่เคยมัดหน้าในยุคสาว ๆ กลับลดลงไปพาดบ่า เสื้อผ้าที่ใส่มักจะเป็นผ้าไหม เสียส่วนมาก เพราะการมีผ้าไหมเป็นการชี้บอกถึง “ความภูมิฐาน” แห่งวงศ์ตระกูลตัวเอง^{๑๒} ใน บางครั้งจึงพบเห็นว่าการนำผ้ามัดหมี่ไหมมาห่อหนังสือผูก ใบลาน หรือคัมภีร์ด้วย

^{๑๑} สุนัย ณ อุบล, “ชิ้น (ผ้านุ่ง)”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๔(๒๕๔๒) : ๑๑๕๓.

^{๑๒} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗.

๔.๔.๑.๒ เครื่องแต่งกายของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ภาพที่ ๕๕ ข้าราชการ

ภาพที่ ๖๐ เจ้าหน้าที่

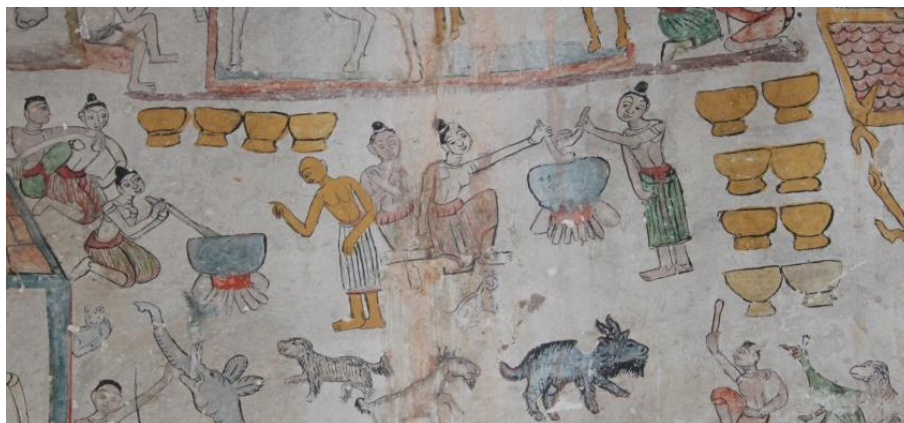

ภาพที่ ๖๑ เครื่องแบบทหารสมัยรัชกาลที่ ๕ ค่ายหนองบัว จังหวัดนครราชสีมา

ข้าราชการนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบน สวมเสื้อราชประแตน คือ เสื้อนอกกระดุม ๕ เม็ด สวมหมวก สวมถุงเท้ารองเท้าด้วย เจ้าหน้าที่ของรัฐแต่งกายตามแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ทรงนำเครื่องแบบข้าราชการในยุโรปมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงระบบราชการในประเทศในสมัยนั้น ทำให้ข้าราชการทุกกรมกองเปลี่ยนเครื่องแบบให้เป็นแนวเดียวกัน จากภาพที่ ๖๑ แสดงเครื่องแต่งกายทหารสมัยรัชกาลที่ ๕ ค่ายหนองบัว จังหวัดนครราชสีมา มีความเหมือนกับรูปเดิมแสดงถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของทหารและเจ้าหน้าที่ของรัฐในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

๔.๔.๒ ประเพณี การละเล่น

๔.๔.๒.๑ การกวนข้าวทิพย์

ภาพที่ ๖๒ การกวนข้าวทิพย์

เป็นงานบุญที่มีความเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาของชาวอีสาน จากความเชื่อจากเรื่องราวพุทธประวัติ ตอนที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแก่เจ้าชายสิทธัตถะหลังจากที่ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ก่อนที่จะตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ จึงถือว่าข้าวมธุปายาสนั้นเป็นของทิพย์ ของวิเศษ เมื่อทำขึ้นแล้วจึงเรียกกันว่า ข้าวทิพย์ ชาวอีสานได้ผนวกเข้าเป็นประเพณีอันเดียวกันกับประเพณีออกพรรษา (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑) คือ กวนข้าวทิพย์ ซึ่งถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาช้านาน ในการกวนข้าวทิพย์ต้องใช้แรงศรัทธา แรงใจ ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันจากชาวบ้านจึงจะสำเร็จลงได้ มูลเหตุที่ทำในวันออกพรรษา เพื่อเป็นการสักการบูชาและรับเสด็จพระพุทธองค์ที่เสด็จลงมาจากดาวดึงส์เทวโลก^{๑๙} และถ้าทำถวายพระสงฆ์ ก็จะได้บุญมากเพราะว่าเป็นข้าวที่นางสุชาดาถวายมหาบุรุษในเวลาเช้าของวันที่จะตรัสรู้ ถือเป็นอาหารที่กินก่อนจะตรัสรู้ จึงมีความเชื่อว่าถ้าทำหรือถวายจะได้บุญมากยิ่งขึ้นถ้าใครได้รับประทานจะเป็นสิริมงคลกับตนเอง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ แม้แต่น้ำมันที่ได้จากการกวนก็สามารถนำมาทารักษาบาดแผล แก้ปวดเมื่อยได้ อานิสงส์การถวายข้าวมธุปายาสได้กล่าวในคัมภีร์พระไตรปิฎก ว่า บิณฑบาต ๒ คราว คือ บิณฑบาตที่พระตถาคตเสวยแล้วตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ บิณฑบาตที่พระตถาคตเสวยแล้วปรินิพพานด้วยอนุปาติเสส นิพพานธาตุ บิณฑบาต ๒ คราวมีผลเสมอกัน มีวิบากเสมอกัน มีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า ยิ่งกว่าบิณฑบาตอื่น ๆ^{๒๐} และธรรมเนียม ภาคที่ ๑ เรื่องคิณสามเณร

^{๑๙} ศถาพร พันธุ์มณี และคณะ, “กวนข้าวทิพย์”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๑ (๒๕๔๒) : ๕๒.

^{๒๐} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๗/๑๑๑.

ท่านเกิดในตระกูลเศรษฐี มีลาภสักการะและบิรวารมากมายที่ อาณิสสอันเกิดจากการถวายข้าว มรุปายาสและผาสาฎกแก่พระสารีบุตรเถระในอดีต เมื่อครั้งเป็นมหาเสนพราหมณ์^{๒๑}

๔.๔.๒.๒ การบายศรีสู่ขวัญ

ภาพที่ ๖๓ บายศรีสู่ขวัญ

พิธีบายศรีสู่ขวัญหรือหลายท้องถิ่นในภาคอีสานจะเรียกว่าสู่ขวัญหรือสูดขวัญ ตามความเชื่อของคนไทยเชื่อกันว่าคนที่เกิดมามีขวัญประจำกายมีหน้าที่ในการพิทักษ์รักษา ขวัญเป็นเหมือนผีเลี้ยงที่คอยดูแลประคับประคองชีวิต คอยเลี้ยงดู และติดตามไปทุกหนทุกแห่ง เป็นสิ่งไม่มีตัวตนคล้ายจิตหรือวิญญาณแฝงอยู่ในตัวคนและสัตว์ ซึ่งขวัญตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าในร่างกายเรามี ๒ สิ่งรวมกัน คือร่างกายและจิตใจหรือขวัญ “ขวัญ” คือความรู้สึก ถ้าขวัญของผู้ใดอยู่กับตัว ผู้นั้นจะมีความสุขกายสบายใจเป็นปกติ แต่ถ้าขวัญของผู้ใดหลบลี้หนีหาย ผู้นั้นจะมีลักษณะอาการตรงกันข้าม คนอีสานจึงเชื่อว่าพิธีสู่ขวัญเป็นพิธีหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมเพิ่มพลังใจให้เข้มแข็ง เมื่อมีขวัญที่มั่นคง พลังใจที่เข้มแข็งดีแล้ว ย่อมส่งผลให้การประกอบภารกิจหน้าที่นั้น ๆ บรรลุผลสำเร็จได้ตามความมุ่งหมาย ซึ่งการให้กำลังใจกันเมื่อมีความทุกข์ใจ หรือเสริมให้มีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปเมื่อมีความสุขความพอใจอยู่แล้วก็สามารถทำได้ การทำพิธีสู่ขวัญอาจทำได้ทั้งพิธีทางพระพุทธศาสนาและพิธีทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา^{๒๒}

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธมฺมปทญฺญกถา (คติโย ภาค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๒ - ๑๕๐. และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระธมฺมปทญฺญกถาแปล ภาค ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖๑ - ๒๘๖.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ธวัช ปุณฺณโกตทก, “สูดขวัญ (สู่ขวัญ) : พิธีกรรม”, **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน**, ๑๔ (๒๕๔๒) : ๔๗๘ - ๔๗๙.

ตรงกลางstupāเต็มมีพานบายศรี ๕ ชั้น ด้านข้างมีการลำบายศรีมีหมอแคนเป่าแคนขับลำเป็นประเพณีของชาวอีสาน ที่ส่งเสริมกำลังใจ พลังใจให้มีความเข้มแข็ง ให้พ้นจากทุกข์มีความสุขในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ Stupāเต็มได้แสดงประเพณีที่ดำรงเป็นความเชื่อของชาวอีสานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

๔.๔.๒.๓ การละเล่น

๔.๔.๒.๓.๑ การเล่นดนตรีไทย

ภาพที่ ๖๔ กลุ่มเล่นดนตรี ๑

ภาพที่ ๖๕ กลุ่มเล่นดนตรี ๒

ภาพที่ ๖๖ กลุ่มเล่นดนตรี ๓

ภาพที่ ๖๗ กลุ่มเล่นดนตรี ๔

stupāเต็มการเล่นดนตรี แบ่งลักษณะการเล่นได้ ๒ ประเภท^{๒๓} คือ การเล่นเดี่ยวและการประสมวง การเล่นเดี่ยว ได้แก่การเล่นเครื่องดนตรีเพียงชิ้นเดียว เป็นการเล่นเพื่อสนองอารมณ์

^{๒๓} ไพโรจน์ สโมสร, จิตรกรรมฝาผนังอีสาน, หน้า ๑๐๒.

ส่วนตัว เช่น ในยามเกี่ยวพาราสิ หรือบรรเลงเพื่อขับกล่อมช้างแก้วม้าแก้ว โดยปกติเครื่องดนตรีที่ชาวอีสานนิยมที่สุด ได้แก่ แคน การประสมวง เป็นการบรรเลงวง ของราชสำนักแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด ได้แก่ เป็นการบรรเลงเป็นวง ของราชสำนักแบ่งเป็น ๒ ชนิด ได้แก่ เสพน้อยและเสพใหญ่^{๒๔} เสพน้อยหรือมโหรี เป็นการบรรเลงวงเล็ก ประกอบด้วย ลาดนาค ฆ้องวง และแคน ใช้เล่นในโอกาสทั่วไป ส่วนเสพใหญ่ มีเครื่องดนตรีเหมือนเสพน้อย แต่เพิ่มกลองใหญ่และปี่ ใช้บรรเลงในพิธีหลวงและพิธีทางศาสนา

๔.๔.๒.๓.๒ การเล่นพิณเพ็ยะ

ภาพที่ ๖๘ คนเล่นพิณเพ็ยะ

การเล่นพิณเพ็ยะ^{๒๕} ใช้การบรรเลงเพื่อขับกล่อมช้างแก้ว ม้าแก้ว^{๒๖} ฮูปแต้มแสดงคนกำลังเลี้ยงช้าง ม้า มีการบรรเลงดนตรี เป็นพิณเพ็ยะ บนโรงเลี้ยงเป็นการขับกล่อมช้างและม้าซึ่งเป็นประเพณีความเชื่อที่สืบทอดกันมาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่สัตว์ที่เป็นคุณและเป็นบารมีของเจ้าของ

^{๒๔} Prince Souvanna Phouma, "Music," in The Kingdom of Laos, ed. Rene de Berval (Saigon : Faance-Asie, 1959), p. 140.

^{๒๕} พินเพ็ยะ เป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองล้านนาชนิดหนึ่ง เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีด มีคันทวนตอนปลาย คันทวนทำด้วยเหล็กรูปหัวช้างทำจากโลหะ สำหรับใช้เป็นที่พาดสาย ใช้สายทำจากทองเหลืองโดยจะพาดสายผ่านสลักตรงกะลาแล้วต่อไปผูกกับสลักตรงด้านซ้าย สายของพิณเพ็ยะมีทั้ง ๒ สายและ ๔ สาย กะโหลกของพิณเพ็ยะทำด้วยเปลือกน้ำเต้าตัดครึ่งหรือกะลามะพร้าวก็ได้ เวลาดีด ใช้กะโหลกประกบติดกับหน้าอกขยับเปิด ปิดให้เกิดเสียงตามต้องการ ในสมัยก่อนชาวเมืองเหนือมักจะใช้พิณเพ็ยะดีดคลอกับการขับ ลำนำในขณะที่ไปเที่ยวสาว แต่เกิดการแย่งสาวกันขึ้นจึงใช้พิณเพ็ยะเป็นอาวุธทำร้ายกันจึงได้มีการห้ามไม่ให้มีการเล่นเครื่องดนตรีชนิดนี้อีก ทำให้พิณเพ็ยะไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร

^{๒๖} ไพโรจน์ สโมสร, จิตรกรรมฝาผนังอีสาน, หน้า ๑๐๒.

เพราะถ้าหากท่านใดมีช้างและม้าที่มีลักษณะสำคัญในครอบครองย่อมแสดงถึงบุญญาธิการของท่าน
นั้น การเลี้ยงดูปรนนิบัติที่ดีย่อมส่งผลต่อผู้เป็นเจ้าของด้วย^{๒๖}

๔.๔.๒.๓.๓ หัวล้านชนกัน

ภาพที่ ๖๕ หัวล้านชนกัน

เป็นการเล่นดั้งเดิมของคนไทยภาคกลาง ภาคใต้และภาคอีสาน หัวล้านในที่นี้ คือ
การนำคนหัวล้านสองคนมาชนกัน ในภาคอีสานการเล่นหัวล้านชนกันนิยมเล่นในงานนักขัตฤกษ์
โดยเฉพาะในเทศกาลสงกรานต์ ชาวอีสานมักอ้างว่าการเล่นชนิดนี้มีที่มาจากเรื่อง เชียงเมี่ยง
ตอน พนันชนหัวล้านเอาบ้านเมือง นอกจากนี้ในบางท้องที่หัวล้านชนกันยังเป็นส่วนหนึ่งของ
พิธีกรรมขอฝน^{๒๗} สืบแต่มาแสดงการเล่นหัวล้านชนกันด้วยลายเส้นที่สนุกสนาน เคลื่อนไหวเอา
จริงเอจ้ง ที่มีความสนุกสนานในการเล่น

๔.๔.๒.๓.๔ การแสดงจำอวด

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระอธิการเลี่ยม อุปสโม (กมลรัตน์), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ๖ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๒๗} ไพโรจน์ สโมสร, จิตรกรรมฝาผนังอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๑.

ภาพที่ ๗๐ การแสดงจำอวด

จำอวด คือ การแสดงชนิดหนึ่งของไทย ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายไว้ว่าเป็น "การแสดงเป็นหมู่โดยใช้ถ้อยคำ ทำท่าทาง ชวนให้ตลกขบขัน"^{๒๕} ในบางทีก็มีการแสดงท่าทางร่วมด้วยเพื่อเพิ่มอรรถรสเพิ่มความตลกขบขันยิ่งขึ้น ในสุปเตตม์นี้แสดงท่าทางที่น่าขบขัน มีการทำกิริยาท่าทางต่าง ๆ ตีลังกา ตีกลอง เพื่อความเพลิดเพลินในระหว่างการเดินทาง

๔.๔.๒.๓.๕ เล่นกับัง

ภาพที่ ๗๑ คนเล่นกับัง

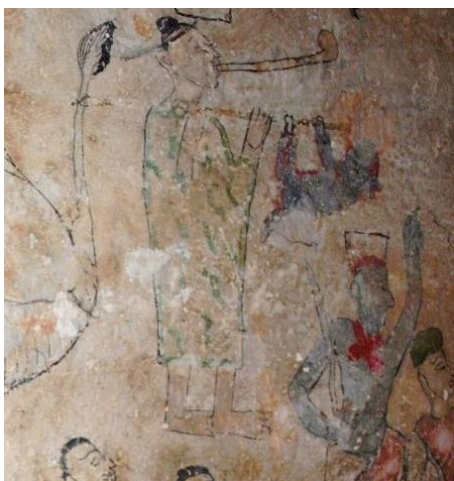
^{๒๕} ราชบัณฑิต, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖) หน้า ๓๑๐.

งู ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ถือเป็นเครื่องประดับของเทพเจ้า พระนามว่า พระศิวะ หรือ พระอิศวร พวกเขาก็จึงเชื่อว่าการที่ได้เล่นหรืออยู่ใกล้กับงูก็เหมือนอยู่ใกล้กับเทพเจ้า ที่ตนเคารพ สุปแต่้มนี่จึงสันนิษฐานว่าต้องเป็นพวกแขก^{๓๐} พวกแขกได้เข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยน เสื้อผ้าและของใช้ต่าง ๆ เช่น หม้อโลหะ จาน ช้อน เครื่องใช้ในครัวเรือนแลกกับของป่าจำพวก หนังสัตว์ เขาสัตว์ งาช้าง ขี้าว และธัญพืช^{๓๑} สุปแต่้มนคนเล่นกับงูนี้เป็นแขกที่เข้ามาค้าขายใน ชุมชน มีการแสดงกับงูเพื่อให้เกิดความสนใจของคนและนำเสนอสินค้าถือเป็นกลยุทธ์การขายที่มา พร้อมกับการแสดงกับงู

๔.๕ คุณค่าในเรื่องการแสดงเชื้อชาติ

สุปแต่้มนได้เขียนภาพที่แสดงเชื้อชาติเอาไว้หลายสูปโดยเขียนสอดแทรกลงในเรื่องราว หลักที่ภาษาทางช่างเรียกว่า “ตัวกาก”^{๓๒} ปรากฏเชื้อชาติต่าง ๆ ดังนี้

๔.๕.๑ ชาวจีน

ภาพที่ ๗๒ ชาวจีน ๑

ภาพที่ ๗๓ ชาวจีน ๒

ในสุปแต่้มนทั้งสองสูปนี้ ชาวจีนถูกผมเปีย สูปกคล้องขาสูป และกำลังหามหามู ชาวจีนเริ่ม เดินเรือสำเภามาค้าขายในดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่ก่อนสมัยอาณาจักรสุโขทัย แต่หลักฐานที่ชัดเจน

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระอธิการเลี่ยม อุปสโม (กมลรัตน์), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย, พระตำหนัก นาควโร (ดี ท่ามา), ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางสงัด ยศปัญญา, นางชง ยศปัญญา ๖ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๓๒} ตัวภาพที่ช่างเขียนขึ้น ส่วนมากเป็นภาพชาวบ้าน บางทีก็เป็นภาพล้อเลียนชนชาติต่าง ๆ ที่เขียน ขึ้นเพื่อสอดแทรกในภาพไม่ให้เรื่องราวในภาพเสียเนื้อความ ช่วยเพิ่มสีสันในภาพให้มีความสนุกสนานยิ่งขึ้น เป็นอารมณ์ขันและแสดงความสามารถทางช่าง

ที่สุดคือ เมื่อชาวจีนมาสอนการทำเครื่องถ้วยชามโดยเฉพาะเครื่องสังคโลก เป็นถ้วยชามที่มีชื่อเสียงในสมัยสุโขทัย แสดงได้ว่าชาวจีนเข้ามาค้าขายในประเทศไทยและมีภาพปรากฏในสุปเตมน์นี้ด้วย โดยเฉพาะภาพการหาหมากสัตว์ แสดงถึงการค้าขายเนื้อสัตว์ในสมัยนั้นด้วย

๔.๕.๒ ชาวญวน

ภาพที่ ๑๔ ชาวญวน

ญวน หรือ แกว แกวเป็นภาษาถิ่นอีสานที่เรียกชาวญวนมาช้านาน ตามหลักฐานประวัติศาสตร์ชาวไทยลาวในอาณาจักรล้านช้าง ได้ติดต่อกับอาณาจักรไคเวียตมาแต่โบราณ ดังเช่น มหาकाพย์เรื่อง ท้าวบาเจือง หรือ ท้าวสูงหรือเจือง เรียกชาวญวนเหนือว่า “แกวปะกัน” ส่วนในพงสาวดารล้านช้างได้กล่าวถึงชาวแกว ขุนนางแกว และเจ้าเมืองแกวได้มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านช้างเสมอมา^{๓๓} สุปเตมน์แสดงชาวแกวนั่งเสลี่ยงหามกันร่มาในขบวน

^{๓๓} บำเพ็ญ ณ อุบล, “แกว(ญวน)”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๒ (๒๕๔๒) : ๓๕๕.

๔.๕.๓ แยก

ภาพที่ ๗๕ ชาวแยกบนเรือสำเภา

แยกโดยส่วนมากที่เดินทางมาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นแยกเชื้อสายเปอร์เซีย หรือบางครั้งอาจถูกเรียกว่า แยกมะหัง^{๓๔} หรือแยกเจ้าเซ็น หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทย ในปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายเปอร์เซียแบ่งเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม^{๓๕} ในสุปเติ้มแสดงแยกโดยสารมาทางเรือสำเภา

๔.๕.๔ ชาวกูลา

ภาพที่ ๗๖ ชาวกูลาหามถุงใส่สินค้า

^{๓๔} สุดารา สุจฉายา, "ประวัติศาสตร์เก็บตกที่อิหร่าน ช้อนรอยสายสัมพันธ์ไทย - อิหร่าน", กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๐, หน้า ๑๓๕.

^{๓๕} สุดารา สุจฉายา (บรรณาธิการ), "นักเดินทาง...เพื่อความเข้าใจในแผ่นดิน" ธนบุรี, กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพฯ, ๒๕๔๒, หน้า ๑๕๓.

กูลา หรือ กุหล่า หมายถึง ชาติดองผู้และไทยใหญ่ คำว่า กูลา ไม่แน่ชัดว่าเป็นภาษาอีสานหรือพายัพ แต่ภาษาถิ่นภาคเหนือเรียกคนต่างถิ่นว่า กูลา เช่น เรียกชนชาติฝรั่งว่า กูลาขาว เรียกชนชาติแขกว่า กูลาคำ^{๓๖} (ต้องชู เป็นชาวกะเหรี่ยงเผ่าปะโอ อาศัยอยู่บนภูเขา ส่วนใหญ่คือชาน หรือ เจี้ยว เอกสารทางราชการมักเรียกชาวกูลาว่า ต้องชู) ชาวกูลาเป็นพ่อค้าเร่ (Itinant Peddlers) ได้เข้ามาค้าขายในภาคอีสาน บางคนก็ได้ภรรยาเป็นชาวอีสานตั้งหลักแหล่งในภาคอีสานอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่^{๓๗} สุปแต่้มได้แสดงชาวกูลาหามสินค้าใส่ถุงขนาดใหญ่ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนชาวกูลามีความขยันขันแข็งในการค้าขายโดยเฉพาะเครื่องทอง เครื่องเงิน โลหะต่าง ๆ มาแปรรูปเป็นเครื่องประดับ เครื่องดนตรีจำพวก ฉิ่ง ฉาบ มโหรี ระฆัง เป็นต้น ใส่ย่าม ใส่ถุงหนังออกค้าขายทั่วภาคอีสาน ดังคำที่ว่า “พากันไปใส่ห่อใส่ย่าม พวกกูลาพายยาม” และบทสุตรขวัญโบราณความว่า “ขวัญเจ้าลงไปที่แก่งกูลาพายยาม”

๔.๕.๕ ชาวฝรั่ง

ภาพที่ ๗๗ ชาวฝรั่งลวนลามสาว

การเข้ามาของชาวฝรั่งเศสในการล่าอาณานิคมช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ทำให้ประเทศไทยต้องเสียดินแดนไปเป็นจำนวนมาก สุปแต่้มได้เขียนฝรั่งลวนลามสตรีที่เดินผ่านมา แสดงถึงการเข้า

^{๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๓๕.

^{๓๗} คະนິงนิตย์ จันทบุตร, “กูลา (บ้านโนนใหญ่) : ชาติพันธุ์”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๑ (๒๕๔๗) : ๒๖๓.

มารุกรานในดินแดนแถบนี้ โดยในปี ร.ศ. ๑๒๒(พ.ศ. ๒๔๔๖) ไทยต้องเสียเมืองด่านซ้ายให้กับฝรั่งเศส ต่อมาในปี ๒๔๔๙ ไทยได้ทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส ทำให้ได้เมืองด่านซ้ายกลับคืน แต่ต้องเสียเมือง พระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ^{๓๘} สูบแต่มาถึงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในพื้นที่นี้ รวมถึงได้แสดงความไม่เคารพต่อสตรีชาวอีสาน พฤติกรรมที่แสดงออกได้สะท้อนการถูกรุกราน ดินแดนของชาวฝรั่งเศสอีกด้วย

๔.๖ คุณค่าในเชิงสังคมวิทยา

สูบแต่้มได้แสดงเรื่องราวทางสังคมวิทยา ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้นเอาไว้ ดังนี้

๔.๖.๑ การเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน โรงเลี้ยงช้าง - เลี้ยงม้า^{๓๙}

การใช้สัตว์บรรทุกสินค้า หรือเป็นพาหนะในการรบและการเดินทางมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช้างและม้าถือเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ที่มีกำลังสามารถฝึกในการรบ บรรทุกคนและสิ่งของในการเดินทางในสถานที่ต่าง ๆ ช้างและม้าจึงใช้เป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อเอาไว้ใช้งาน ความผูกพันระหว่างสัตว์และมนุษย์ในฐานะผู้ฝึกและสัตว์เลี้ยงย่อมมีความเกี่ยวเนื่องกัน มนุษย์ให้การเลี้ยงดูสัตว์ สัตว์ก็ให้กำลังช่วยเหลือมนุษย์ ต่างฝ่ายก็ให้การบำรุงซึ่งกันและกันด้วยดี

๔.๖.๒ การล่าสัตว์

ภาพที่ ๗๘ นายพรานไปล่าสัตว์

ภาพที่ ๗๙ นายพรานถือห่อสัตว์

สูบแต่้มกลุ่มที่ ๗.๑ สูบแต่้มวิถีชีวิตชาวบ้าน,กลุ่มที่ ๑๑.๒ การล่าสัตว์, กลุ่มที่ ๑๒.๑๓ นายพรานล่าสัตว์ เสือกำลังกินเนื้อ การล่าสัตว์โดยส่วนมากจะเป็นผู้ชาย เรียกว่า “พราน” ล่าสัตว์เพื่อนำมาประกอบอาหารหรือนำมาแลกเปลี่ยนเป็นอาหารและเครื่องใช้อื่น ๆ อุปกรณ์ที่ใช้จะเป็น

^{๓๘} ไพฑูรย์ มีกุศล, “เลย, จังหวัด”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๑๒(๒๕๔๒) : ๓๕๕๘.

^{๓๙} ภาพที่ ๖๘ หน้า ๑๓๘.

หน้าไม้ ชาวอีสานเรียกว่า “หน้าแก้ง” ในสังคมชาวป่านั้นการล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารเลี้ยงชีพถือเป็นการกระทำเพื่อความอยู่รอดในชีวิตประจำวันไม่ถือเป็นการเบียดเบียนกัน

๔.๖.๓ การคุมตัวของผู้กระทำความผิด

ภาพที่ ๘๐ คุมตัวนักโทษด้วยข้อคา

เครื่องพันธนาการ คือ เครื่องมือที่ใช้ในการจองจำผู้กระทำความผิด เพื่อป้องกันการหลบหนี เช่น ตรวน กุญแจมือ โซ่ล่าม เหล็กครอบสะเอว โซ่พวงคอ ข้อคา ตะโหงก กิ่ง และสมอบก เป็นต้น ในสมัยโบราณได้มีการใช้เครื่องพันธนาการเป็นเครื่องมือในการลงโทษนักโทษ อุกฉกรรจ์และนักโทษที่มีนิสัยต่อต้านด้วย

ข้อคาเป็นชื่อเรียกรวมเครื่องจองจำ ๒ อย่าง คือ ข้อและคา ใช้เป็นเครื่องพันธนาการ ป้องกันหลบหนีของนักโทษ เครื่องลงโทษและเครื่องทรมาน เริ่มใช้สมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินพระเจ้าอู่ทอง (พระรามาธิบดีที่ ๑) “ข้อ” เป็นเครื่องพันธนาการใช้จองจำนักโทษ ซึ่งเป็นโทษทางอาญาควบคู่กับการจำคุก ใช้ใส่มือและเท้าทั้งสองข้าง มี ๒ ชนิดคือ ข้อมือและข้อเท้า ข้อเท้าทำด้วยไม้เนื้อแข็ง รูปร่างคล้ายเสาสีเหลี่ยมมีความยาวพอสมควรที่ตัวไม้นี้จะเจาะเป็นช่องทะลุตลอดขนาดพอให้เท้าไปโผล่ อีกข้างหนึ่งด้านบนของช่องที่สอดเท้า มีลิ้มตอกบังคับไม่ให้ดึงเท้ากลับออกมาได้ “คา” ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง หรือไม้ไผ่ ใช้ใส่คอผู้ถูกลงโทษประกอบด้วยไม้ ๓ ชิ้น มีลิ้มตอกบังคับหัวท้าย เวลาใส่แยกไม้ทั้งสองออกจากกัน แล้วเอาส่วนที่ทำเป็นช่อง ประกบกับคอตอกสลักหรือลิ้มหัวท้าย เพื่อบังคับไม่ให้หลุดจากคอได้

๔.๖.๔ สูปโอสถ

ภาพที่ ๘๑ ชายหญิงเกี่ยวพาราสีกัน ๑

ภาพที่ ๘๒ ชายหญิงเกี่ยวพาราสีกัน ๒

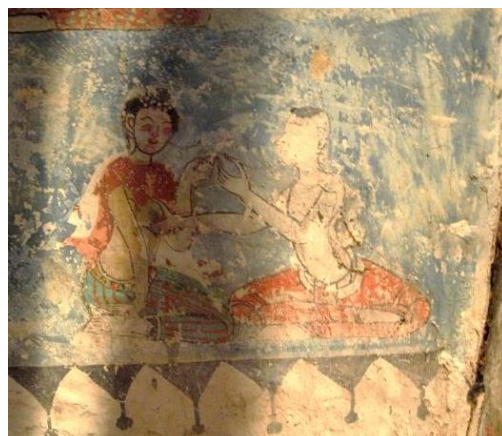
ภาพที่ ๘๓ ชายหญิงเกี่ยวพาราสีกัน ๓

ภาพที่ ๘๔ ชายหญิงเกี่ยวพาราสีกัน ๔

ภาพที่ ๘๕ ชายหญิงเกี่ยวพาราสีกัน ๕

ภาพที่ ๘๖ ชายหญิงเกี่ยวพาราสีกัน ๖

อุปเต็มการเกี่ยวพาราสีระหว่างชายกับหญิง ลักษณะชายที่ลวนลามหญิง จับหน้าอก กอดกัน อุปไอ้โลมหรืออุปเชิงสังวาสเหล่านั้นเป็นเจตนาบริสุทธิ์สะอาดต้องการบันทึกความเป็นไป ของวิถีชีวิตผู้คนในสังคม บันทึกความเป็นไปทางโลกียธรรมโดยไม่มีเจตนาที่จะกระตุ้นเร้าช่วยกาม ราคะใด ๆ ภาพที่สร้างขึ้นจากเจตนาบริสุทธิ์นี้จึงแทบจะสิ้นไร้พลังทางเพศ ดูแล้วชวนขบขัน มากกว่าชวนให้เกิดราคะ ซึ่งตรงนี้เป็นเจตนา ที่ต่างกันคนละขั้วกับคนสร้างคนเสพนั่งเอ็กซ์หรือ ของสาวน้อยโคโยตี้ ที่ตั้งใจกวนกามช่วยกระตุ้นเร้าราคะให้ฟุ้งโลดพร้อมจะกระโดดเข้าไปใส่กิจกรรม ทางเพศอย่างไม่มียับยั้งด้วย เจตนาอันแตกต่างของผู้สร้างงานศิลปะเช่นนี้เอง ที่ทำให้“ธรรมะ” ต่างกันไกลสุดขั้วกับ “อนาจาร” และการนำเสนอพฤติกรรมทางเพศ เปิดเปลือยเนื้อตัว ลวนลามช่วย ใน อุปเต็มเมื่อชมอย่างไรก็ไม่ได้เกิดความกระสันทางเพศแต่อย่างใด กลับได้แต่อารมณ์ที่ชวน หัว ขบขัน^{๔๐} ซึ่งอาจเป็นแนวคิดมาจากศิลปะลัทธิ “คันถระ” ของชมพูทวีป ดังที่เคยปรากฏภาพ แกะสลักหินชุกเสพสังวาสอันงดงามที่เทวาลัยขุราโห(Khajuraho) ประเทศอินเดีย หรือเป็นอารมณ์ ชันทางเชิงช่างที่ต้องการผ่อนคลายจากการแต่งเต็มอุปที่เป็นธรรมะ เพื่อแสดงให้เห็นเรื่องของการมี เพศสัมพันธ์เป็นธรรมดาของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ด้วยกันในเป็นสังคม

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายบัณฑิต จุงตระกูลรัตน์ ๗ กันยายน ๒๕๕๕.

๔.๖.๕ การคลอดลูก

ภาพที่ ๘๗ การคลอดลูก (มโหสถ)

จากการสัมภาษณ์^{๔๐} กล่าวว่าชาวบ้านนาพึงในสมัยก่อน การคลอดลูกจะต้องอาศัยหมอตำแยเป็นผู้ทำคลอด เวลาคลอดแม่จะต้องจับเชือกหรือผ้าที่ผูกโยงเอาไว้กับจื่อหรือเพดานบ้าน โดยหมอตำแยนั่งคุกเข่านวดท้องและช่วยประคองแม่เพื่อทำการคลอดอย่างง่ายดาย เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว ก็ตัดสายสะดือ อาบน้ำเด็กแล้วจึงทำพิธีร่อนกระดัง และแม่ต้องอยู่ไฟหรืออยู่กรรม ๗ - ๑๕ วัน

๔.๗ คุณค่าในด้านโบราณคดี

๔.๗.๑ กระบอง คบไฟส่องทาง

ภาพที่ ๘๘ กลุ่มสตรีถือกระบอง

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางชง ขศปัญญา อายุ ๗๑ ปี, นางสงัด ขศปัญญา อายุ ๗๕ ปี, นางวันดี กมลรัตน์ อายุ ๗๕ ปี, นางพิน จันทคุณ อายุ ๘๔ ปี, นางจันทา สุขเสริม อายุ ๗๕ ปี, นางทองวัน กมลรัตน์ อายุ ๗๑ ปี, นางสนม สีหวงส์ อายุ ๗๔ ปี, นางค่วน ขศปัญญา วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๕.

สุปแต่้มได้แสดงคุณค่าทางการบันทึกเรื่องราวการใช้เครื่องมือเครื่องใช้โบราณ คือ กระบอง หรือ จี๊ได้ ในการส่องแสงสว่างในยามค่ำคืน ตามที่ได้สัมภาษณ์ชาวบ้านได้ทราบว่าต่างก็เคยใช้ กระบอง หรือ จี๊ได้ ในการส่องสว่างสำหรับการส่องหาสัตว์ หากบ เขียด และในชีวิตประจำวันในยามค่ำคืน ทำจากจี๊ได้หรือขางไม้ จี๊ได้ หรือ อีสานเรียกว่า จี๊กระบอง นั้นทำจาก ขางไม้ กระกูด ขางนา เต็ง รัง ผสมกับไม้ผุ ๆ ที่เรียกว่า จี๊ซอนดอก ซึ่งเกิดจากไม้ที่ล้มมานานและผุพัง ส่วนใหญ่เป็นพวกไม้ที่ไม่มีแก่นมาก เช่น ตะแบก อินทนิล จามจุรี เป็นต้น จากนั้นก็เอามาขยำใส่กับขางไม้ แล้วห่อด้วยใบไม้ชนิดที่เราเอามาทำนั้นเอง มัดด้วยดอ^{๔๒}

กระบองในภาคอีสานมี ๔ ชนิด คือ^{๔๓}

๑. กระบองจี๊ยาง คือ กระบองที่ทำจากไม้ซอนดอกคลุกกับน้ำมันยางจากต้นยางนา แล้วห่อด้วยใบไม้หรือเปลือกไม้มัดเป็นเปลาะ ๆ เรียกว่า กระบองจี๊ยาง

๒. กระบองจี๊ซี คือ กระบองที่ทำจากไม้ซอนดอกคลุกกับชัน ภาษาอีสานเรียก จี๊ซี โดยการนำชันมาป่นให้ละเอียด คลุกเคล้าซอนดอกและห่อหุ้มด้วยเปลือกไม้หรือใบไม้ เรียกว่า กระบองจี๊ซี

๓. กระบองจี๊ตก คือ กระบองที่ทำจากขางพลวง (ต้นไม้นานาใหญ่มียางเหมือนต้นยางนา) ที่ตกลงมาคลุกกับขุยไม้พลวง นำขุยไม้พลวงบริเวณโคนต้นพลวงที่ปนอยู่กับขางพลวงมาห่อหุ้มด้วยเปลือกไม้หรือใบไม้ดังกล่าว เรียกว่า กระบองจี๊ตก

๔. กระบองจี๊ควง คือ กระบองที่ทำด้วยรังแมลงคล้ายชันโรง คลุกกับไม้จี๊ซอนดอก แล้วนำมาห่อมัดด้วยเปลือกไม้หรือใบไม้ดังกล่าว เรียกว่า กระบองจี๊ควง

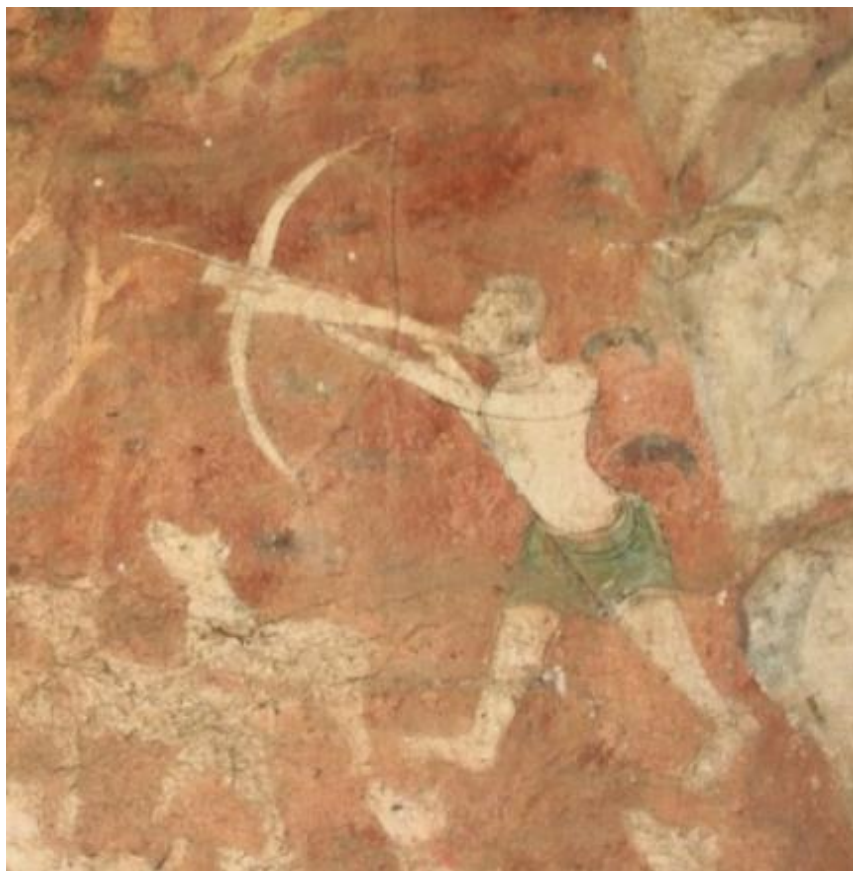
การจุดได้^{๔๔} ภาษาอีสานเรียกว่า “ได้กระบอง” ขณะที่ได้กับองจะทำฐานรองรับจี๊ได้ และมีที่เสียบได้ เรียกว่า เขียงกระบอง หรือ โสงกระบอง เขียงกระบองทำเป็นกระบะไม้ขนาดกว้าง ๘ นิ้ว ยาว ๑๒ – ๑๖ นิ้ว สะดวกในการย้ายที่และจี๊ได้ไม่ตกเรียกราดพื้นเรือน

^{๔๒} สัมภาษณ์ นางชง ขศปัญญา อายุ ๗๓ ปี, นางสาวจิต ขศปัญญา อายุ ๗๕ ปี, นางวันดี กมลรัตน์ อายุ ๗๕ ปี, นางพิน จันทคุณ อายุ ๘๔ ปี, นางจันทา สุขเสริม อายุ ๗๕ ปี นางทองวัน กมลรัตน์ อายุ ๗๓ ปี, นางสาวสนม สีหวงศ์ อายุ ๗๔ ปี, นางคว้น ขศปัญญา วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๔๓} รัช ปุณโณทก, “กระบอง(ได้)”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๑ (๒๕๔๗) : ๑๓๓ - ๑๓๔.

^{๔๔} ได้ แปลว่า จุดไฟ

๔.๓.๒ หน้าแก้ง

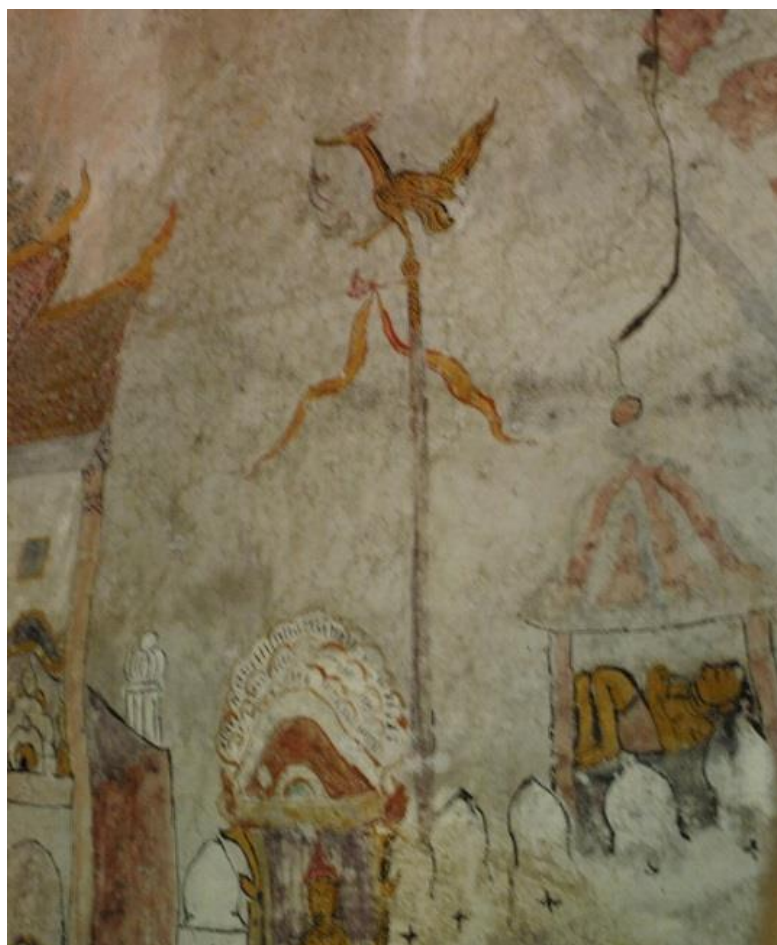

ภาพที่ ๘๘ นายพรานบุญถือหน้าแก้ง

หน้าแก้ง คือ หน้าไม้ ใช้เป็นเครื่องยิงสัตว์ชนิดหนึ่งมีคันทำเป็นร่องหรือรางสำหรับวาง ลูกศร (ลูกธนู) เมื่อเวลายิงลูกธนู รางที่คันหน้าแก้งจะเป็นตัวบังคับทิศทางลูกศรพุ่งไปยังเป้าหมายได้ แม่นยำยิ่งขึ้น หน้าแก้งชาวอีสานบางท้องถิ่นเรียกว่า “หน้าก่ง” บางแห่งก็เรียก “หน้าแก้ง” หรือ “หน้าเป้ง” ในสมัยโบราณชาวอีสานบางท้องถิ่นที่ใช้หน้าแก้งเป็นอาวุธในการต่อสู้ข้าศึกศัตรู แต่ส่วนใหญ่ใช้หน้าแก้งยิงสัตว์ เช่น ไก่ นก หากเป็นสัตว์ใหญ่ เช่น ฟาน (แก้ง) กวางหรือเนื้อทราย พราน จะใช้ลูกหน้าแก้ง (ลูกธนู) อาบหรือชุบยาพิษ เช่น ขางมันหล่ม (มันสำปะหลัง) เสียก่อน^{๔๕}

^{๔๕} พิชญ์ สมพอง, “หน้าแก้ง (หน้าไม้) : อาวุธ”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๑๔ (๒๕๔๓) : ๔๘๘๒.

๔.๗.๓ เสาหงส์

ภาพที่ ๕๐ เสาหงส์

เสาหงส์นี้ได้รับอิทธิพลจากชาวมอญ ประเพณีการสร้างเสาหงส์นั้น เป็นประเพณีที่พบเห็นได้ทั่วไปตามชุมชนชาวมอญในเมืองไทย ทุกวันนี้ยังพบว่ามียปรากฏในเมืองมอญ(ประเทศพม่า) แต่เดิมชาวมอญมีคติการสร้างเสาหงส์ เป็นการสร้างเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า ตามตำนานในพุทธประวัติ แต่เดิมที่ว่า มีชาวบ้านป่าที่ยากจนเจ็บไข้ ต้องการบูชาพระพุทธคุณ จึงได้กระทำไปตามอัธภาพของตน ด้วยการนำผ้าห่มนอนเก่า ๆ ของตน ผูกและชักขึ้นเหนือยอดเสา และเกิดอานิสงส์ผลบุญ ครั้นสิ้นชีวิตลงได้ไปเกิดเป็นพระราชามีทั้งรูปสมบัติและทรัพย์สมบัติใน ภพชาติต่อมา จากตำนานดังกล่าวจึงมีประเพณีการสร้างเสาหงส์สืบมาจนปัจจุบัน^{๔๖} “หงส์” เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์โดยเป็นพาหนะของพระพรหมตามคติของชาวฮินดู ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่ ผู้คนที่นับถือศาสนาฮินดูอยู่เดิมเมื่อได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ จึงเอาคติเรื่องหงส์มาผนวกเข้ากับความเชื่อในพุทธศาสนา ในฐานะตัวแทนของพระพุทธเจ้า “เสาหงส์” นั้นสืบเนื่องมาจากสมัยก่อนที่มีการสร้างเสา

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายสัมฤทธิ์ สุภามา, หัวหน้าวัฒนธรรมจังหวัดเลย ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖.

แขวนธงยาวที่เรียกว่า ธงตะขาบ เป็นสิ่งประดับตกแต่งบ้านเมืองอย่างหนึ่ง ทว่าธงนั้นงามเฉพาะเวลากลางวันครั้นยามกลางคืนก็มองไม่เห็น ต่อมาจึงมีคนคิดผนวกโคมไฟขึ้นบนเสานั้นด้วย ออกแบบให้เป็นรูปหงส์คาบโคมไฟห้อยลงมา เสาหงส์ในหมู่บ้านมอญเมืองไทยและกลายเป็นประเพณีนิยมโดยรับรู้กันทั่วไปว่าวัดที่มี “เสาหงส์” แสดงว่าเป็นวัดมอญ วัดโพธิ์ชัยมีเสาไม้แกะเป็นรูปหงส์แบบนี้ที่บริเวณฌาปนสถานของหมู่บ้านทางด้านทิศใต้ของวัด ปัจจุบันได้สูญหายไปตามกาล^{๔๑} นายถ่วง ขศปัญญา ได้กล่าวผญาหรือกาพย์กลอนของชาวอีสานที่พระภิกษุที่เคยอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย ประพันธ์เอาไว้ประจำวัด ได้กล่าวถึงการปรากฏอยู่ของเสาหงส์ความว่า

“โอม พุทโธ นะโมเป็นเค้า
ทิดลิเว้าเรื่องกาพย์วัดโพธิ์ชัย บ้านนาพึง
วัดโพธิ์ชัยกว้างพระหนุ่มเณรหลาย
เขาก็มีเพียรปิดตัดแปนบ่อมีเสา
มีทั้งโพธิ์ศรีสร้อยลำสูงแสนง่า
มีอารามใหญ่กว้างเทียมท้าวพราหมณ์
เขาจะปั้นพระพุทธรูปไว้ในอารามองค์ใหญ่
เกตุพุงพันเพียงเกล้าครอบฝา
มีทั้งยอดช่อฟ้าสูงหมู่หัวหงส์
มีทั้งหอกลองสูงอยู่ยงทุกนากว้าง
มีทั้งกกขามสั้มขมเฟื่องไฟป่า
มีทั้งหมากจี๋ม้าบกหมี่ม่วงสั้ม

มีทั้งเฒ่าแก่น้อยทำบุญตักบาตร บ่อได้ขาดศีลนั้นทุกวัน”^{๔๒}

อุปเด๋มได้บันทึกหลักฐานทางโบราณคดี คือ การใช้กะบอง หน้าแก้ง เป็นคุณค่าของอุปเด๋มที่ใช้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่มีการใช้เครื่องมือเหล่านี้ในยุคสมัยนั้น และเสาหงส์ ที่แสดงถึงอิทธิพลของมอญได้มีบทบาทในการสร้างพุทธสถานในบริเวณวัดโพธิ์ชัยแห่งนี้ด้วย

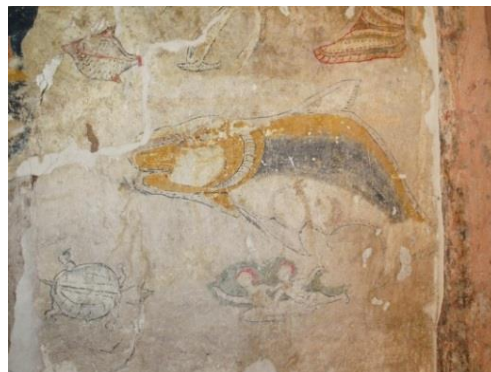
^{๔๑} สัมภาษณ์ นายกิ่ง ขศปัญญา, นายถ่วง ขศปัญญา ๖ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นายถ่วง ขศปัญญา ๖ กันยายน ๒๕๕๕.

๔.๘ คุณค่าในการศึกษานิเวศวิทยา

ภาพที่ ๘๑ สัตว์ป่า

ภาพที่ ๘๒ ปลาและสัตว์ทะเล

ภาพที่ ๘๓ การเดินทางโดยใช้ช้างเป็นพาหนะ

ภาพที่ ๘๔ กวางและหมูป่า

ระบบนิเวศ (Ecosystem) หมายถึง ระบบการพึ่งพาของสิ่งมีชีวิตที่อยู่รอบข้างกัน มีองค์ประกอบที่มีทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ในบริเวณใดบริเวณหนึ่งที่เหมาะสมในการดำรงชีวิต และสิ่งมีชีวิตในระบบจะทำ^{๔๕} มีหน้าที่แตกต่างกันไป ก่อให้เกิดการหมุนเวียนของสสารระหว่างส่วนที่มีชีวิตกับส่วนที่ไม่มีชีวิตสิ่งมีชีวิตไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยลำพัง ต้องมีการประสานสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ การดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตจะมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม จะเห็นได้ว่าไม่มีสิ่งมีชีวิตชนิดใดสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยลำพังโดยไม่ต้องพึ่งพาสีเขียวสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัว นั่นคือ ธรรมชาติ ธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ในรูปแต่มีแต่แสดงให้เห็นถึงระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อมในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

^{๔๕} พัลลิตินันท์ พันธุ์แน่น เรียบเรียง, “ศท. ๑๓๒ – ๑๓๐๒ มนุษย์และสิ่งแวดล้อม”, เอกสารประกอบการสอน บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชานโยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๓), หน้า ๑. (อัคราณา)

การพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ การตั้งบ้านเรือนท่ามกลางต้นไม้มากมาย การเลี้ยงช้างเลี้ยงม้าเอาไว้ใช้งาน การล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหาร ภาพสัตว์ป่า สัตว์น้ำ ผีปลาในทะเลหลากหลายชนิด สัตว์บางตัวในปัจจุบันก็หาดูได้ยากยิ่ง เช่น กระต๊อ ช้างป่า ปลาทะเล การอยู่ด้วยกันของเหล่าสัตว์แบบที่เป็นมิตรกันและเป็นอาหารแก่กัน การเป็นผู้ล่าของสัตว์ใหญ่ พวกเสือกำลังกินกวางผู้เป็นเหยื่อหรืออาหาร มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสัตว์ในป่า

คุณค่าของอุปแต้มเกี่ยวกับระบบนิเวศ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในระบบนิเวศ นั่นคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ สัตว์กับสัตว์ สัตว์กับธรรมชาติ หรือความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติด้วยกันในอดีต การเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับความสัมพันธ์เหล่านี้ รวมถึงความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับภาวะความสมดุลในระบบนิเวศ ตลอดจนความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จะทำให้สามารถนำความรู้เหล่านี้มาเป็นเครื่องมือในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในปัจจุบัน ปัญหาสิ่งแวดล้อม และบทบาทของมนุษย์ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งในระบบนิเวศเป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันซึ่งจะเป็นแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์แบบยั่งยืน

๔.๕ คุณค่าในทางการท่องเที่ยว

การเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปถึงความงามและคุณค่าของอุปแต้ม ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ อักษรธรรม อักษรไทยน้อยที่จารึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักพุทธจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่มากมายแล้วแต่ว่าผู้มีความรู้จะสามารถตีความออกมาได้ ทำให้นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา รวมถึงประชาชนทั่วไปใคร่อยากมาศึกษาเรื่องราวและชื่นชมอุปแต้มเหล่านี้^{๕๐} อุปแต้มเป็นผลงานทางศิลปะอันทรงคุณค่าที่ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ของยุคสมัยนั้น โดยเฉพาะภาพวิถีชีวิตคนในสมัยก่อนที่แสดงออกอย่างน่าประทับใจทำให้อุปแต้มเหล่านี้สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาชมได้เป็นอย่างดี^{๕๑} คุณค่าของอุปแต้มสามารถดึงดูดทุกคนที่ได้มาชมแล้วเกิดความประทับใจแล้วนำไปบอกกล่าวแก่บุคคลอื่น ๆ ต่อชักนำให้มาชื่นชม สร้างรายได้แก่คนในชุมชนเกิดความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนก็จัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับอุปแต้ม ให้ความสำคัญเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และหวงแหนอุปแต้มของคนในชุมชนต่อไป

^{๕๐} สัมภาษณ์ ผศ. ดนุพล ไชยสินธุ์ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๖.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายบัณฑิต จุงตระกูลรัตน์, ๗ กันยายน ๒๕๕๕.

๔.๑๐ สรุป

คุณค่าของสุปแต้มวัดโพธิ์ชัยในด้านต่าง ๆ ที่ได้แสดงออกผ่านผลงานอันวิจิตรเป็นพุทธศิลป์ที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวอีสาน จุดมุ่งหมายหลักของสุปแต้มก็เพื่อให้ผู้ชมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา กระตุ้นให้เข้ามาศึกษาหลักธรรมคำสอนรวมถึงแบบอย่างฝีมือช่างที่สืบมาแต่โบราณ ทั้งยังเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา นิเวศวิทยา โบราณคดี ประเพณีและวัฒนธรรม สร้างรายได้ให้กับชุมชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ในเรื่องของการท่องเที่ยว สุปแต้มวัดโพธิ์ชัยเป็นผลสะท้อนมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการทางสังคมเมืองและวัฒนธรรมต่างชาติ ความเจริญทางการศึกษา การคมนาคม การปกครอง การรับรู้ข่าวสารความเป็นไปของสังคมที่อยู่ห่างไกล เหล่านี้ล้วนมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดและแนวทางการแสดงออกของช่างในสุปแต้มได้พัฒนาไปตามสภาพแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด และความนิยมในสังคม ที่ดำเนินควบคู่ไปกับความศรัทธาเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งขุมความรู้โดยเฉพาะเรื่องราวจากอดีตที่สำคัญยิ่ง แสดงให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มชนที่มีอารยธรรมอันเก่าแก่ยาวนาน สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ใหม่ของสุปแต้มอีสานอันทรงคุณค่า

สุปแต้มวัดโพธิ์ชัยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีสานอันทรงคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ดังนั้นควรจัดให้มีการอนุรักษ์และควรพัฒนาคู่กันไป เช่น การจัดตั้งโครงการการอนุรักษ์สุปแต้มของวัดขึ้น เพื่อจะมีผู้ดำเนินการในการอนุรักษ์อย่างจริงจัง โดยเจ้าอาวาสหาคณะกรรมการในชุมชน คณะกรรมการเหล่านั้นจะได้เก็บรวบรวมข้อมูล จำแนกประเภทสุปแต้มแต่ละประเภท เก็บบันทึกไว้ การอนุรักษ์รักษา ใ้ระวังรักษาป้องกันไม่ให้สุปแต้มถูกทำลายจากธรรมชาติหรือมดปลวก เชื้อราจากความชื้น อนึ่งควรจัดตั้งกองทุนเพื่อปฏิสังขรณ์ที่นอกเหนือจากส่วนของกรมศิลปากร ควรให้ความรู้แก่พระสงฆ์ฆราวาส ผู้ใหญ่บ้าน พนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล คณะครู นักเรียนโรงเรียนบ้านนาพึง และชาวบ้านนาพึง เพื่อฝึกเป็นผู้นำพาชมสุปแต้มเป็นการให้ได้ศึกษาค้นคว้า ให้เห็นคุณค่าของสุปแต้มไปด้วย เป็นการสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึงจัดแสดงนิทรรศการองค์ความรู้และจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่นำเสนอให้ประชาชนได้ชมสุปแต้มในโอกาสที่เหมาะสม